

Nobelföreläsning av Svetlana Aleksijevitj

2015 års Nobelpristagare i litteratur

**SVENSKA
AKADEMIEN**

© NOBELSTIFTELSEN 2015

Generellt tillstånd beviljas för publicering i tidningar på alla språk från och med 7 december 2015, 17.30 (svensk tid).

För publicering i tidskrifter eller böcker krävs, såvida det inte gäller sammanfattningar, Stiftelsens medgivande.

När det gäller all publicering av föreläsningen i dess helhet eller i längre avsnitt måste ovan understrukna copyrightnotering anges.

Om ett förlorat fältslag

Jag står inte ensam i den här talarstolen... Runt omkring mig finns röster, hundratals röster, de är alltid med mig. Ända sedan min barndom. Jag bodde i en by. Vi barn älskade att vara ute och leka, men på kvällen drogs vi, som av en magnet, till bänkarna där de slitna kärringarna – som man säger hos oss – brukade samlas bredvid sina hus eller stugor. Ingen av dem hade några män, fäder eller bröder, jag minns inga män i vår by efter kriget – under andra världskriget hade var fjärde man i Belarus dött vid fronten eller i partisanförband. Vår barnavärld efter kriget var en kvinnornas värld. Mest av allt minns jag att kvinnorna inte talade om döden, utan om kärlek. De brukade berätta om hur de den sista dagen hade tagit farväl av sina käraste, och om hur de hade väntat på dem, och om hur de fortfarande väntade. Åren hade gått, men de väntade ändå: ”Han får gärna återvända utan armar och ben – jag ska bära honom på mina händer.” Utan armar... utan ben... Det känns som om jag ända sedan barndomen har vetat vad kärlek är...

Här är bara några av de sorgsna melodier som jag lyssnar på...

Den första rösten:

”Varför ska du veta det här? Det är så sorgligt. Jag mötte min man i kriget. Jag var stridsvagnssoldat. Jag hade kommit fram till Berlin. Jag minns hur vi stod vid riksdagshuset, då var han ännu inte min man, och han sade till mig: ”Vi kan väl gifta

oss. Jag älskar dig”. Men jag tog så illa vid mig av de där orden – hela kriget hade vi levt i smuts och damm och blod och runt omkring fanns bara svordomar. Jag svarade honom: ”Först får du göra en kvinna av mig: ge mig blommor, säg ömsinta ord, så snart jag blir demobiliserad ska jag låta sy en klänning åt mig.” Jag var så arg att jag rent av ville slå till honom. Han kände allt det där, hans ena kind var brännskadad och full av ärr, och över de där ärren såg jag tårar rinna. ”Visst, jag ska gifta mig med dig.” Så sade jag... jag kunde själv inte tro att jag sade det... Runt omkring oss var det sot, och krossat tegel – vi var, kort sagt, omgivna av kriget...”

Den andra rösten:

”Vi bodde i närheten av kärnkraftverket i Tjernobyl. Jag arbetade som konditor, jag gjorde tårter. Men min man var brandman. Vi hade just gift oss, vi brukade till och med gå hand i hand till affären. Just den dagen reaktorn exploderade hade han jourtjänstgöring på brandstationen. När larmet gick åkte de dit i sina skjortor, i sina vanliga kläder, det var en explosion på ett atomkraftverk, men man delade inte ut några specialkläder åt dem. Det var så vi hade det... Ni vet... Hela natten höll de på att släcka branden och med de radioaktiva stråldoser de fick kan man inte överleva. På morgonen skickades de genast iväg med flyg till Moskva. Akut strålsjuka... en människa kan bara leva några veckor... Min man var stark, han var idrottare, han var den siste som dog. När jag kom dit sade de till mig att han låg i en speciell box, dit de inte släppte in någon. ”Jag älskar honom”,

sade jag vädjande. ”Det är soldater som sköter om dem. Vad skall du där att göra?” – ”Jag älskar honom.” – De försökte tala mig till rätta: ”Det är inte längre en människa att älska – det är ett saneringsobjekt. Förstår du?” Men jag upprepade bara en och samma sak för mig själv: Jag älskar, jag älskar... På natten klättrade jag upp till honom på brandstegen... Eller så bad jag nattvakterna, jag gav dem pengar för att de skulle släppa in mig... Jag övergav honom inte, jag var med honom ända till slutet... Efter hans död... några månader senare födde jag en liten flicka, hon levde bara i ett par dagar. Hon... Vi hade längtat så efter henne, men jag dödade henne... Hon räddade mig, hela det radioaktiva angreppet hade hon tagit emot. Hon var så liten... Den lilla... Men jag älskade dem båda. Kan man döda med sin kärlek? Varför är de så nära varandra – kärleken och döden? Alltid är de tillsammans. Kan någon förklara det för mig? Jag kryper på knäna vid graven...”

Den tredje rösten:

”När jag för första gången dödade en tysk... Då var jag tio år, partisanerna tog redan med mig ut på uppdrag. Den där tysken låg sårad... Jag hade blivit tillsagd att ta ifrån honom pistolen, jag sprang fram, men tysken hade gripit tag i pistolen med bägge händerna och lyfte den mot mitt ansikte. Fast det var inte tysken som hann först, det var jag...”

Att jag hade dödat skrämde mig inte... Och under kriget brukade jag inte minnas honom. Runt omkring fanns många som

blivit dödade, vi levde bland döda. Jag blev förvånad när en dröm om den där tysken plötsligt dök upp många år senare. Det var oväntat... Drömmen hemsökte mig gång på gång... Jag flyger, men han släpper mig inte. Eller så lyfter jag... Jag flyger... och flyger... Men han jagar ifatt mig, och tillsammans faller vi. Jag ramlar ner i en grop. Jag vill resa mig... ställa mig upp... Men han hindrar mig... Han låter mig inte flyga iväg...

En och samma dröm... Den förföljde mig i flera decennier...

Jag kan inte berätta om den där drömmen för min son. När han var liten kunde jag det inte, jag läste sagor för honom. Nu har min son blivit vuxen – men jag kan ändå inte göra det...”

Flaubert brukade säga om sig själv att han var en pennans människa. Jag kan säga om mig själv att jag är en örats människa. När jag går längs en gata och några ord och uttryck eller utrop letar sig fram till mig tänker jag alltid: Så många romaner som spårlöst försvinner i tiden! I mörkret. Det finns en bit av människolivet – den talspråkliga – som vi inte lyckas erövra åt litteraturen. Vi har ännu inte insett dess värde, eller häpnat och hänförs av den. Men mig har den förhäxat och gjort till sin fånge. Jag älskar när en människa talar... Jag älskar den ensamma människorösten. Det är min allra största kärlek och passion.

Min väg till denna talarstol har varit nästan fyrtio år lång – från människa till människa, från röst till röst. Jag kan inte säga att denna väg aldrig har varit mig övermäktig – många gånger har jag blivit chockad och skrämmd av en människa, jag har känt hänförelse och vämjelse, och jag har velat glömma det som jag har hört och återvända till den tid då jag ännu svävade i okunskap. Åtskilliga gånger har jag också velat gråta av glädje, över att jag har fått se hur underbar en människa är.

Jag har levt i ett land där man ända sedan vi var små lärde oss att dö. Det gavs undervisning i död. Man sade till oss att människan existerar för att överlämna sig, för att brinna upp, för att offra sig. Man lärde oss att älska en människa med gevär. Om jag hade vuxit upp i ett annat land skulle jag inte ha kunnat gå denna väg. Ondskan är skoningslös, man måste vara vaccinerad mot den. Men vi växte upp bland bödlar och offer. Våra föräldrar levde visserligen i skräck, så de berättade inte allt för oss, och oftast ingenting alls, men själva vår livsluft var förgiftad av detta. Ondskan spionerade hela tiden på oss.

Jag har skrivit fem böcker, men för mig känns det som om alltsammans är en enda bok. Boken om en utopis historia...

Varlam Sjalamov skrev: ”Jag deltog i ett stort förlorat fältslag, för en verklig förnyelse av mänskligheten”. Jag försöker rekonstruera detta fältslags historia, dess segrar och dess nederlag. När man ville bygga Himmelriket på jorden. Paradiset! Solstaden! Fast det slutade med att allt som blev kvar var ett hav

av blod och miljontals förödda människoliv. Men det fanns en tid när inte en enda av 1900-talets politiska idéer kunde mäta sig med kommunismen (och med Oktoberrevolutionen, så som dess symbol), eller attrahera västerländska intellektuella och människor i hela världen lika starkt och intensivt. Raymond Aron kallade kommunismen ett ”opium för de intellektuella”. Idén om kommunism är åtminstone två tusen år gammal. Vi finner den hos Platon – i läran om den riktiga idealstaten. Och hos Aristofanes – i drömmarna om en tid då ”allt blir gemensamt”... Och sedan hos Thomas More och Tommaso Campanella... Och hos Saint-Simon, Fourier och Robert Owen. I den ryska själen finns det någonting som har tvingat oss att försöka göra dessa önskningar och drömmar till verklighet.

För tjugo år sedan tog vi avsked av det ”röda” imperiet med förbannelser och tårar. Idag kan vi redan lugnt betrakta denna näralliggande händelse som en historisk erfarenhet. Det är viktigt, eftersom dispyterna om socialismen ännu inte har tystnat. Det har vuxit upp en ny generation, som har en annan världsbild, men åtskilliga unga människor läser åter Marx och Lenin. I ryska städer öppnar man Stalinmuseer och reser monument över honom.

Det finns inget ”rött” imperium, men den ”röda” människan finns kvar. Hon lever vidare.

Min far, som dog för inte så länge sedan, var ända till slutet en troende kommunist. Han bevarade sin partibok. Jag kan aldrig

ta ordet ”sovjetmänniska” i min mun, för då skulle jag bli tvungen att kalla min far för det, och mina nära och kära, och folk jag känner. Och mina vänner. De kommer alla därifrån – ur socialismen. Bland dem finns många idealister. Eller romantiker. Idag har man en annan benämning på dem – slaveriets romantiker. Eller utopins slavar. Jag tror att de alla hade kunnat leva ett annat liv, men de har levt ett sovjetiskt. Varför? Jag har länge sökt svaret på den frågan – jag har rest kort och tvärs genom det väldiga land som nyligen kallades Sovjetunionen, jag har spelat in tusentals band. Det var socialismen och det var helt enkelt vårt liv. Korn för korn, smula för smula har jag samlat ihop den ”hemgjorda”, ”inre” socialismens historia. Hur den levde i människosjälen. Jag lockades av just den där lilla rymden – människan... en människa. I själva verket är det också där som allting sker.

Alldeles efter kriget var Theodor Adorno skakad: ”Att skriva dikter efter Auschwitz – det är barbari.” Min lärare Ales Adamovitj, vars namn jag idag vill nämna med tacksamhet, ansåg också att det var hädiskt att skriva prosa om 1900-talets hemskheter. Där får man inte hitta på. Man måste återge sanningen, sådan den är. Det krävs en ”hyperlitteratur”. Det är ett vittne som måste tala. Man kan minnas Nietzsche och hans ord om att det inte finns en enda konstnär som står ut med verkligheten. Och som inte upphöjer den.

Jag har alltid plågats av att sanningen inte ryms i ett enda hjärta, eller i ett enda intellekt. Den är liksom uppdelad – det

finns många av den, den är olika och utspridd i världen. Hos Dostojevskij finns tanken att mänskligheten vet mer om sig själv, oändligt mycket mer än vad den har hunnit nedteckna i litteraturen. Vad gör jag? Jag samlar känslornas, tankarnas och ordens vardaglighet. Jag samlar min tids liv. Själens historia intresserar mig. Själens vardag. Sådant som den stora historien vanligtvis försummar och ringaktar. Jag sysslar med den försummade historien. Åtskilliga gånger, också nu, har jag fått höra att detta inte är litteratur, utan dokument. Men vad är egentligen litteratur idag? Vem kan svara på den frågan? Vi lever snabbare än förr. Innehållet spränger formen. Bryter sönder och förändrar den. Allt svämmer över sina bräddar: musiken, måleriet, och i dokumentet sliter sig ordet loss och överskrider dokumentets gränser. Det finns inga gränser mellan ett faktum och någonting skapat, det ena flyter över i det andra. Inte ens ett vittne är opartiskt. När en människa berättar skapar hon – hon brottas med tiden, som en skulptör med marmorn. Hon är en skådespelare och skapare.

Den lilla människan intresserar mig. Den lilla stora människan, skulle jag vilja säga, eftersom lidandet förstör henne. I mina böcker berättar hon själv sin lilla historia, och samtidigt med sin egen historia också den stora historien. Vad som hänt och händer med oss har ännu inte blivit förstått, det måste utsägas. Åtminstone utsägas, till att börja med. Vi är rädda för det, ännu är vi inte i stånd att klara av vårt förflutna. I Dostojevskijs *Onda andar* säger Sjatov till Stavrogin innan de börjar samtala: ”Vi är två varelser som mötts i gränslösheten...

för sista gången i världen. Överge er ton och anta en som är mänsklig! Tala för en gångs skull med mänsklig röst!”

Ungefär så inleds mina samtal med mina hjältar. Naturligtvis talar en människa från sin tid, hon kan inte tala från ingenstans! Men att ta sig fram till en människosjäl är svårt, den har blivit nedskräpad av tidens vidskepelser, av dess fördomar och lögner. Av teve och tidningar.

Jag skulle vilja ta några sidor ur mina dagböcker, för att visa hur tiden har rört sig... hur en idé har dött... Hur jag har följt dess spår...

1980–1985

Jag skriver en bok om kriget... Varför om kriget? För att vi är krigiska människor – endera har vi krigat eller har vi gjort oss redo för krig. Om man tittar noga så har vi alla ett krigiskt sätt att tänka. Hemma, och på gatan. Därför är ett människoliv så lite värt hos oss. Allt är som i ett krig.

Jag började med tvivel. Alltså, ännu en bok om kriget... Varför?

Under en av mina journalistiska resor mötte jag en kvinna, hon hade varit sjukvårdsinstruktör under kriget. Hon berättade: om vintern hade de gått över sjön Ladogas is, fienden hade lagt märke till rörelsen och börjat skjuta. Hästar och människor försvann under isen. Allt skedde om natten, och hon hade, som

hon trodde, gripit tag i en sårad, som hon släpade in till stranden. ”Den som jag släpade var våt och naken – jag trodde att kläderna hade slitits av”, berättade hon. ”Men på stranden upptäckte jag att jag hade släpat med mig en jättelik skadad belugastör. Och jag svor och förbannade: människorna lider, men varför skall djuren, fåglarna och fiskarna behöva göra det?” Under en annan resa fick jag höra en som varit sjukvårdsinstruktör vid en kavalleriskvadron berätta om hur hon under en strid hade släpat iväg en sårad tysk till en grop, fast att det är en tysk upptäcker hon först i gropen. Hans ben är krossat, han håller på att förblöda. Fast det är ju en fiende! Vad skall hon göra? Där uppe håller de egna grabbarna på att dö! Men hon förbinder honom och kryper vidare. Hon släpar dit en rysk soldat, han är medvetslös, när han vaknar upp vill han döda tysken, och när tysken vaknar upp griper han kpisten och vill döda ryssen. ”Först slår jag den ene på käften, och sedan den andre. Våra ben var alldeles blodiga”, mindes hon. ”Blodet hade blandats.”

Detta var ett krig som jag inte kände till. Ett kvinnligt krig. Det handlade inte om hjältar. Inte om hur vissa människor hjältemodigt dödade andra människor. En kvinnas klagan har stannat kvar i minnet: ”Efter striden går du över fältet. Och där ligger de... Alla är de unga, och de är så vackra. De ligger och tittar upp i himlen. Och man tycker synd både om de egna och de andra.” Just det där ”både om de egna och de andra” väckte tanken på vad boken skulle handla om. Om att krig är mord. Och om hur detta har bevarats i det kvinnliga minnet. Nyss fanns där en man som log och rökte – och nu finns han inte mer. Mest av

allt talar kvinnorna om försvinnandet – om hur snabbt allting i kriget förvandlas till ingenting. Såväl en människa som en mänsklig tid. Visst, vid 17 eller 18 års ålder hade de själva bett att få komma till fronten, fast de ville inte döda. Men de var redo att dö. Dö för fosterlandet. Och för Stalin också – man kan inte slänga ut ord ur historien.

Under två år tryckte de inte boken, den trycktes inte innan perestrojkan. Eller innan Gorbatjov. ”Efter er bok kommer ingen att gå ut i krig”, sade censorn förmanande till mig. ”Ert krig är hemskt. Varför finns det inga hjältar hos er?” Jag hade inte sökt några hjältar. Jag hade skrivet historien utifrån berättelser av de vittnen och deltagare som ingen hade uppmärksammat. Det var aldrig någon som hade frågat ut dem. Vad människor, bara vanliga människor, tänker om de stora idéerna vet vi inte. Direkt efter kriget skulle en människa ha berättat ett krig, flera decennier senare berättar hon ett annat – naturligtvis är det något som förändras hos henne, eftersom hon lägger in hela sitt liv i minnena. Hela sig själv. Hur hon levt under dessa år, vad hon läst och sett, vem hon mött. Vad hon tror på. Och slutligen om hon är lycklig eller olycklig. Dokument är levande väsen, de förändras tillsammans med oss...

Men jag är absolut övertygad om att sådana flickor som de som deltog i kriget år 1941 kommer det aldrig mer att finnas. Detta var den ”röda” idéns allra största tid – den var till och med större än revolutionen och Lenin. Deras Seger skymmer fortfarande GULAG. Jag älskar de där flickorna oerhört mycket.

Men det gick inte att tala med dem om Stalin, eller om tågen som efter kriget for till Sibirien med segrare, med dem som var allra djärvast. De andra återvände och teg. En gång fick jag höra: ”Fria var vi bara i kriget. Vid frontlinjen.” Vårt största kapital är lidandet. Inte olja eller gas, utan lidandet. Det är det enda som vi ständigt utvinner. Hela tiden söker jag ett svar: Varför konverteras inte allt vårt lidande till frihet? Har det verkligen varit förgäves? Tjaadajev hade rätt: Ryssland är ett land utan minne, den totala amnesins plats, ett jungfruligt medvetande för kritik och reflexion.

Vi har hur många storslagna böcker som helst...

1989

Jag är i Kabul. Jag ville inte skriva mer om kriget. Men nu är jag i ett riktigt krig. Ur tidningen *Pravda*: ”Vi hjälper det afghanska broderfolket att bygga socialismen”. Överallt är krigets folk, krigets saker. Krigets tid.

Igår tog de inte med mig till striden: ”Stanna på hotellet, lilla damen. Annars blir det jag som får skulden.” Jag sitter på hotellet och tänker: det finns något omoraliskt i betraktandet av andras mod och risktagande. Det är redan andra veckan jag är här och jag kan inte frigöra mig från känslan att kriget är en för mig obegriplig produkt av den manliga naturen. Men krigets vardaglighet är grandios. Jag har upptäckt att vapnen är vackra: kpistar, minor, stridsvagnar. Människan har funderat mycket över

hur man på bästa sätt skall kunna döda en annan människa. Den eviga dispyten mellan sanning och skönhet. Man visade mig en ny italiensk mina, min ”kvinnliga” reaktion: ”Den är vacker. Varför är den vacker?” På militärt vis förklarade man för mig att om man skulle råka köra över eller trampa på en sådan där... från en viss vinkel... då är en halv spann kött det enda som blir kvar av en människa. Om det onormala pratar man här som om det vore något normalt och självklart. Det är kriget, säger man... Ingen blir galen av de där bilderna, eller av att här på marken ligger det en människa som inte dödats av naturkrafter och inte av ödet, utan av en annan människa.

Jag såg lastningen av en ”svart tulpan” (ett flygplan som fraktar zinkkistorna med de stupade till fosterlandet). De döda kläs ofta i den gamla militäruniformen som fanns redan på fyrtioalet, med ridbyxor, men det händer att de uniformerna inte heller räcker till. Soldaterna pratade med varandra: ”De har kommit med nya döda till kylen. Det luktar som en gammal galt.” Jag ska skriva om detta. Jag är rädd för att man inte kommer att tro mig där hemma. I våra tidningar skriver man om vänskapsalléerna som de sovjetiska soldaterna planterar.

Jag pratar med grabbarna, många har kommit hit frivilligt. De bad att få komma hit. Jag har märkt att de flesta kommer från akademikerhem: deras föräldrar är lärare, läkare, bibliotekarier – kort sagt, bildat folk. De drömde uppriktigt om att hjälpa det afghanska folket att bygga socialismen. Nu gör de narr av sig själva. De visade mig ett ställe på flygplatsen där det låg

hundratals zinkkistor, de glänste hemlighetsfullt i solen. Officeren som ledsagade mig kunde inte hejda sig: ”Kanske finns min kista också här... De kommer att stoppa ner mig i den... Men vad är det jag strider för här?” Han blev genast rädd för sina egna ord: ”Det där får ni inte spela in.”

På natten drömde jag om de döda, de hade alla förvånade ansikten: Hur kan det komma sig att jag har blivit dödad? Har jag verkligen blivit dödad?

Tillsammans med sjuksköterskorna åkte jag till ett sjukhus för fredliga afghaner, vi hade med oss presenter till barnen. Leksaker, konfekt och kex. Ett halvdussin nallebjörnar fick jag ta hand om. Vi kom fram till sjukhuset – det var en lång barack, i sängarna fanns inga lakan, alla hade bara varsitt täcke. En ung afghansk kvinna kom fram till mig med ett barn i famnen, hon ville säga något, efter tio år hade alla här lärt sig att tala lite ryska, jag gav barnet en leksak, det tog emot den med tänderna. ”Varför gör han så där?” frågade jag häpet. Den afghanska kvinnan ryckte bort täcket från den lilla kroppen, pojken saknade armar. ”Det var dina ryssar som bombade.” Någon grep tag i mig, jag föll...

Jag har sett hur vår raketavfyrningsramp Grad förvandlar afghanska byar till upplöjd mark. Jag har varit på en afghansk kyrkogård, långsträckt som en österländsk by. Någonstans i mitten av kyrkogården skrek en gammal afghansk kvinna. Jag mindes hur en zinkkista bars in i en by utanför Minsk, och hur en

moder tjöt. Det var ett skrik som varken var mänskligt eller djuriskt... Det liknade det jag hörde på kyrkogården i Kabul...

Jag erkänner att jag inte genast blev fri. Jag var ärlig mot mina hjältar, och de anförtrorde sig åt mig. Var och en av oss hade sin egen väg till frihet. Innan Afghanistan trodde jag på en socialism med mänskligt ansikte. Jag återvände därifrån fri från alla illusioner. ”Förlåt mig, far”, sade jag när vi möttes, ”du uppfostrade mig med en tro på de kommunistiska idealen, men det räcker med att en enda gång få se hur de som nyligen var sovjetiska skolbarn, sådana som du och mamma undervisar (mina föräldrar var byskollärare), på främmande mark dödar människor de inte känner, för att alla dina ord skall förvandlas till stoft. Vi är mördare – förstår du det, pappa!?” Far började gråta.

Från Afghanistan återvände det många fria människor. Men jag har också ett annat exempel. Där, i Afghanistan, var det en kille som skrek åt mig: ”Kvinna, vad kan du begripa av kriget? Tror du kanske att folk dör i kriget så som de dör i böcker och på bio? Där dör de vackert, men här dödade de min vän igår – kulan träffade i huvudet. Han fortsatte att springa i kanske tio meter till och försökte fånga sin hjärna...”

Men sju år senare älskar samma kille, som nu är en framgångsrik affärsman, att berätta om sin tid i Afghanistan. Han ringde till mig: ”Vad är det för vits med dina böcker? De är alldeles för hemska.” Detta var redan en annan människa, inte den jag mötte mitt i döden, och som inte ville dö vid tjugo års ålder...

Jag har frågat mig själv hurdan bok om kriget jag skulle vilja skriva. Jag skulle vilja skriva om en människa som inte skjuter, som inte kan skjuta på en annan människa och som lider av själva tanken på krig. Var finns han? Jag har inte mött honom.

1990–1997

Den ryska litteraturen är intressant genom att det bara är den som kan berätta om det unika experiment som det väldiga landet har genomgått. Man frågar mig ofta: Varför skriver ni hela tiden om det tragiska? För att det är så vi lever. Nu lever vi visserligen i skilda länder, men den ”röda” människan finns ändå överallt. Kommen ur det livet och med de minnena.

Länge ville jag inte skriva om Tjernobyl. Jag visste inte hur man skulle kunna skriva om detta – med vilka verktyg och från vilket håll skulle man närma sig? Namnet på mitt lilla land, som glömts bort i Europa och som världen tidigare nästan aldrig hört talas om, började höras på alla språk, och vi, belarusier, blev Tjernobylfolket. Vi var de första som kommit i beröring med det okända. Det stod klart att förutom de kommunistiska, nationella och religiösa utmaningarna stod vi nu också inför sådana som var grymmare och fullständigare, men ännu dolde sig för våra blickar. Efter Tjernobyl var det något som öppnats på glänt...

Jag minns hur en gammal taxichaufför förtvivlat svor när en duva slog emot framrutan: ”Varje dag är det två-tre fåglar som

krossas. Men i tidningarna skriver de att situationen är under kontroll.”

I städernas parker skyfflade man ihop alla löv och fraktade iväg dem till platser utanför staden, där begravde man dem. På smittade ställen hyvlades jorden bort och begravdes, den också – man begravde jorden i jorden. Man begravde ved och gräs. Alla hade lite galna ansikten. En gammal biodlare berättade: ”På morgonen gick jag ut i trädgården, det var någonting som saknades – ett välbekant ljud. Inte ett enda bi... Man hörde inte ett enda bi. Inte ett enda! Varför? Vad var det som hade hänt? Nästa dag flög de inte heller ut, och likadant var det den tredje dagen... Sedan meddelade de oss att det hade skett en olycka på kärnkraftverket, och det låg alldeles intill. Men länge visste vi ingenting. Bina visste, men inte vi.” Tjernobylinformationen i tidningarna bestod helt och hållet av militära uttryck: explosion, hjältar, soldater, evakuering... Vid själva kraftverket arbetade KGB. Man sökte efter spioner och sabotörer, det gick rykten om att olyckan var en planerad aktion av västliga säkerhetstjänster, för att underminera det socialistiska lägret. I riktning mot Tjernobyl rörde sig krigsmateriel, soldater kom åkande. Systemet fungerade, som vanligt, på militärt vis, men soldaten med ny kpist var tragisk i denna nya värld. Allt som han kunde göra var att utsätta sig för stora doser radioaktiv strålning och dö när han kom hem.

Inför mina ögon förvandlas den förtjernobylska människan till en Tjernobyilmänniska.

Den radioaktiva strålningen gick inte att se eller röra vid, man kunde inte känna dess doft... Sådan var den välbekanta men okända värld som redan omgav oss. När jag for in i zonen förklarade man snabbt för mig: du får inte plocka blommor, inte sätta dig i gräset, inte dricka vatten ur en brunn... Döden lurade överallt, men det var redan ett annat slags död. I okänd skepnad. Bakom nya masker. Gamla människor som överlevt kriget evakuerades återigen, och de tittade mot himlen: ”Solen skiner... Här finns ingen rök och ingen gas. Och de skjuter inte. Det här är väl inget krig? Men ändå måste vi bli flyktingar.”

På morgonen grep alla girigt tidningarna men lade genast ifrån sig dem igen, besvikna – man hade inte funnit några spioner. Man skrev inte om folkets fiender. Världen utan spioner och folkfiender var också obekant. Något nytt hade börjat. Tjernobyl direkt efter Afghanistan gjorde oss till fria människor.

För mig hade världen vidgats. I zonen kände jag mig varken som belarusier, ryss eller ukrainare, utan som en företrädare för en biologisk art som skulle kunna utrotas. Två katastrofer sammanföll: en social – det socialistiska Atlantis hade försvunnit under vattnet, och en kosmisk – Tjernobyl. Imperiets fall oroade alla: folk bekymrade sig över livet och vardagen – hur skulle man få pengar att handla för, hur skulle man överleva? Vad skulle man tro på? Under vilka fanor skulle man åter resa sig? Eller skulle man bli tvungen att lära sig leva utan någon stor idé? Det sistnämnda var något som var obekant för alla, eftersom man ännu aldrig hade levt så. Den ”röda” människan ställdes inför

hundratals frågor, hon uthärdade dem i ensamhet. Aldrig hade hon varit så ensam som under frihetens första dagar. Runt omkring mig var chockade människor. Jag lyssnade på dem...

Jag stänger min dagbok...

Vad hände med oss när imperiet föll? Tidigare hade världen varit uppdelad: bödlar och offer – det var GULAG, bröder och systrar – det var kriget, väljare – det var tekniken, den moderna världen. Tidigare delades vår värld dessutom in i de som satt i fängelse och de som lät fångsla folk, idag finns det en uppdelning i slavofiler och västvänliga, och i nationalförrädare och patrioter. Och dessutom mellan dem som kan köpa och dem som inte kan köpa. Den sistnämnda uppdelningen är, skulle jag vilja säga, den allra svåraste prövningen efter socialismen, eftersom alla nyligen var jämställda. Den ”röda” människan kunde således inte inträda i det frihetens rike som hon drömt om hemma i sitt kök. Man hade delat upp Ryssland utan hennes medverkan, och hon blev kvar utan någonting. Förnedrad och bestulen. Aggressiv och farlig.

Vad jag hört när jag har rest runt i Ryssland...

– En modernisering är möjlig hos oss, med hjälp av avrättningar och *sjarasjkor* [specialarbetsläger för vetenskapsmän].

– En ryss vill liksom inte bli rik, han är till och med rädd för det. Men vad vill han då? Det finns en enda sak som han alltid vill: att ingen annan skall bli rik. Eller rikare än han själv.

– Någon hederlig människa kan du inte finna hos oss, men det finns helgon.

– Några framtida generationer som inte blivit hunsade och slagna skall vi inte hoppas på; ryssar förstår sig inte på frihet, de behöver kosacker och piskor.

– De två viktigaste ryska orden: krig och fängelse. Man stjäls, är ute och svirar ett slag, sitter i fängelse... kommer ut och hamnar där igen...

– Det ryska livet bör vara hårt och torftigt – då reser sig själen och inser att den inte tillhör denna världen... Ju smutsigare och blodigare, desto större utrymme blir det för den...

– Det finns varken kraft eller galenskap nog för en ny revolution. Det saknas djärvhet. Ryssarna behöver en idé som får blodet att isas i ådrorna...

– Så pendlar vårt liv mellan lössläppthet och fängelse-tillvaro. Kommunismen har inte dött, liket lever.

Jag tar mig friheten att säga att vi har missat den chans vi hade under 1990-talet. När frågan ställdes: Hurdant land bör vi ha – ett som är starkt och mäktigt, eller ett hedervärt, där det är

gott att leva för människorna? Då valde vi den första varianten: ett som är starkt och mäktigt. Nu har vi åter en tid av styrka och våld. Ryssarna krigar med ukrainarna. Med sina bröder. Min far var belarusier och min mor var ukrainare. Och vi är många som har det så. Ryska flygplan bombar Syrien...

Förhoppningarnas tid har ersatts av rädslans tid. Tiden har börjat gå baklänges... Tiden second hand...

Nu är jag inte längre så säker på att jag har skrivit färdigt den ”röda” människans historia...

Jag har tre hem: mitt belarusiska hemland – där min far föddes och där jag själv har levt i hela mitt liv, Ukraina – min mors hemland, där jag föddes, och så den stora ryska kulturen, som jag inte kan föreställa mig att vara utan. De är mig alla kära. Men att i vår tid tala om kärlek är svårt.

Översättning: Kajsa Öberg Lindsten

Svenska Akademien har sina lokaler i Börshuset, som ligger vid Stortorget i Gamla stan i Stockholm. Byggnaden uppfördes under åren 1767–78 av Erik Palmstedt. Den nedre våningen var avsedd för Stockholmsbörsen och övervåningen för Stockholms borgerskap. Från 1860-talet tjänstgjorde Börssalen som stadsfullmäktiges sessionssal.

Akademien har alltid firat sin högtidsdag i Börssalen, men i övrigt har man tidvis varit husvill. Först 1914 blev lokalfrågan löst. Man fick då genom en donation möjlighet att för all framtid förvärva nyttjanderätten till Börshusets övervåning inklusive Börssalen samt vinden. Definitivt flyttade man in först 1921, då Stockholms nya stadshus stod färdigt.